

Конотопська відьма

Вперше за останні сто років проза Григорія Квітки-Основ'яненка повертається до читачів такою, як вона була насправді. Зі своїм ритмом та особливою слобожанською говіркою. Мстиві відьми, мерці, які справляють Великдень, зачаровані скарби, перекотиполе - свідок проти вбивці... Перед нами постає яскрава й містична картина життя на українських землях від Конотопа до Харкова. Повісті Квітки-Основ'яненка - це ще і європейські сюжети, перенесені на вітчизняний ґрунт, проповіді, літературна полеміка, мовна гра. І про це ніколи не пишуть у підручниках.

Чому варто прочитати?

- Сатирично-фантастична повість «Конотопська відьма» є яскравим зліпком переживань, думок та способу життя людей на початку XIX століття. Майстерно і точно передає письменник характери своїх колоритних персонажів - настільки, що вони не лише оживають в уяві, але й стали архетипами для укрліту.
- Візьміть до рук саме цю книжку, якщо лише починаєте відкривати для себе прозу Квітки-Основ'яненка. А також, коли плануєте більше заглибитися в особливості розвитку українського слова в його колисці й осередку становлення - на Слобожанщині у перші десятиліття позаминулого століття. Гарантуємо, подорож на такій «машині часу» не лише пізнавальна, але й неабияк дотепна!

ГРИГОРІЙ
КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО

КОНОТОПСЬКА
(С ВІДЬМА)

ГРИГОРІЙ
КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО

КОНОТОПСЬКА
ВІДЬМА

ПЕРЕДМОВА

НЕ ТІЛЬКИ «МАРУСЯ»

Автора не зрозуміти поза його добою. Посередні письменники служать їй, талановиті переростають, а великі — творять нову.

Щоб зрозуміти, чим і ким був для історії української літератури Григорій Квітка, він же Грицько Основ'яненко, треба побачити, що коїлося в нашому красному письменстві 1833 року, коли харківський альманах «Утренняя звезда» опублікував уривок із Квітчиної повісті «Маруся».

Перша чверть XIX століття у друкованій українській літературі в Російській імперії — це Котляревський і п'ять віршів Петра Гулака-Артемовського. Все. «Енеїда» не просто створила нову літературу так звану «живою», «народною» мовою, — вона ще й привела до менш очевидних наслідків:

- Українська література XIX століття майже повністю відірвалася від старої, ґрунтованої на зовсім інших мовних принципах, яку через це нині так важко читати. Навіть Сковороду пам'ятали як людину й легенду, але майже не знали як письменника, крім кількох поезій.
- «Енеїда» надзвичайно талановито ствердила існування України й вітальність її культури, проте сам жанр бурлескно-трагедійної поеми породив хибне уявлення, ніби про нас тільки так і можна писати — гумористично й грубувато. Вже «Наталка Полтавка» розхитувала цей стереотип, створюючи натомість новий (а співаємо як гарно!), але ця п'еса, на відміну від «Енеїди», вплинула на сучасників геть не одразу.
- Поема Котляревського призначалася, принаймні в друці, не лише для українського читача, а й для імперського, тобто російськомовного. І для російських, і для українських читачів «малоросійська словесність», писана обома мовами, була передусім додатком до «справжньої», «великої» літератури. Однак не всі з цим погодилися.

Котляревщина панувала довго: її епігони друкувалися ще в 1850-х роках. Це були або чергові варіації на античні теми з місцевим колоритом, або довжелазні етнографічні поеми, або агітки — ушлявлення імперії, як не дивно. Та ні, зовсім не дивно. Далі побачимо, що подвійна лояльність — місцева та імперська — великою мірою визначала і Квітчину творчість.

Однак були й ті, хто намагався залишити котляревщину позаду.

Першим, ще на початку 1820-х, став польський україномовний поет Тимко Падура. Наша культура його так і не сприйняла (Падуру ганили всі — від Шевченка й Куліша до Драгоманова): надто дивно звучала його мова, надто польським здавався погляд на історію.

А потім майже синхронно у 1827—1829 роках троє поетів — Петро Гулак-Артемовський, Левко Боровиковський і Павло Білецький-Носенко — переклали або, точніше, переспівали українською кілька європейських поезій, щоб довести, що наша мова для цього придатна, а культура ширша, ніж яскраві оповідки про «парубка моторного» та «сучу дочку».

Гулак-Артемівський, пишучи варіації на теми Міцкевича, Гете й Горація, так і не спромігся подолати стильову інерцію котляревщини («Рибалка хлюп!.. за ним шубовість вона!..», «Пархоме! в щасті не брикай!..»). Натомість Боровиковський, опрацьовуючи Бюргера, Пушкіна й Горація («Щасливий в світі той, хто так уміє жити, / Як наші прадіди живали...»), і Білецький-Носенко, перекладаючи того-таки Бюргера («Жахнулась Ївга ще за зір, / Щось сон лихий віщує...»), буквально творили *нову мову*. Вони вірили, що можна піти далі: Білецький-Носенко навіть написав, але не надрукував цілий маніфест літератури, на яку чекають мільйони носіїв мови.

Важливо, що вже тоді українські письменники коливалися між двома можливими шляхами: і Боровиковський, і Білецький-Носенко зробили Бюргерову Ленору українокою (Марусею та Ївгою відповідно). Однак перший переклав не оригінал, а російський переспів Василя Жуковського, натомість другий працював саме з німецьким текстом. Чи потрібна нам російська література як обов'язковий посередник, «вікно в Європу»? Тепер для нас очевидно, що ні; це було очевидно для Хвильового; очевидно вже для Пантелеймона Куліша. Проте у Квітчині часи мало хто міг зробити рішучий вибір — «Геть від Петербурга!».

З кінця 1820-х і протягом 1830-х років у Харківському університеті й навколо нього існував гурток молодих письменників — хтось зникав, хтось з'являвся, — які, зрештою, і створили нову літературу. Звісно, їх затьмарив Шевченко, незрівнянно вищий талантом, але історична роль харківських романтиків величезна, та й на Кобзаря вони вплинули безпосередньо і потужно.

Гулак-Артемівський, найстарший із харківських поетів, у цьому русі участі не брав. На початку 1830-х, коли Гулакові було вже за сорок, у приватній розмові він доводив товаришу (якому було за п'ятдесят), що українською мовою, на жаль, нічого серйозного й зворушливого створити не можна. Старший товариш — звали його Григорієм Квіткою — не погодився.

Кілька років по тому Квітка з гордістю наводив у листі слова читачів, мовляв, йому не треба епітафії, крім однієї — «Він написав „Марусю“». Ця повість досі в шкільній програмі: вона ані перша, ані найкраща у Квітчиному доробку, але найважливіша. Так буває. Спробуймо розібратися чому.

Якийсь час Квітка-письменник перебував цілком у сфері звичайної літератури тієї доби, тобто робив те саме, що й усі. На межі 1810—1820-х років друкував у харківських часописах посередні віршики, у петербурзьких — «Малороссийские анекдоты» й сатиричні листи. Усе в дусі XVIII століття: романтичні віяння до Харкова ще не дісталися. Потім пішли російськомовні комедії, теж старосвітські за поетикою: диалогія «Дворянские выборы» (1829—1830), де негативних героїв звать Староплутів і Кожедралов, а позитивних — Благосудов і Твердов, і, звісно, наприкінці правда перемагає.

Усе це разом із «Малороссийскими анекдотами» написано російською. Тільки у других «Виборах» побіжно з'являється «Шельменко, волостной писарь, малороссиянин», якого Квітка зробив головним героєм двох наступних п'єс. Показово, що на початку не тільки Шельменко, а і його мова нічого, крім усмішки (чи посмішки), не викликали. «Што-та по своєму индюшечьему разговору квакал-квакал...» — це слова не автора, а його героїні, але ясно, що проблеми захисту й розвитку української мови для Квітки тоді не існувало.

Тут варто згадати ще одну комедію — «Приезжий из столицы, или Суматоха в уездном городе». Квітка написав її ще 1827 року, але тоді не опублікував; мабуть, тому що цензура заборонила «Дворянские выборы» і письменник, мов той полоханий заєць, пенька боявся. (Недарма боявся, до речі: десь за півтора десятка років від Квітки як голови Харківської карної палати почали вимагати, щоб він припинив займатися такою несерйозною справою, як література, поготів українська. Однак у рукаві Квітка тримав козир — лист від Жуковського про те, як царська родина плакала, читаючи його оповідання «Божие дети», — плакала й просила писати ще.)

Отже, «Приезжий...» лишився в рукописі і в рукописах розійшовся імперією. А 1835 року такий собі Микола Гоголь (уже не Яновський) написав комедію «Ревизор». Він узяв у Квітки все, що треба, а що не треба — не взяв. Вийшло не просто добре, а геніально, але Квітці було прикро, і його можна зрозуміти.

Чому такий письменник, повністю інтегрований в імперський контекст, — набагато більше й дужче, ніж Котляревський, Гулак-Артемівський, Боровиковський, — почав писати українською (не кидаючи, втім, і російської прози)? Дружня полеміка з Гулаком-Артемівським про можливість української мови могла стати приводом, але не причиною.

Причин, мабуть, було кілька, і про них можна лише висунути припущення. Писання комедій зайшло в глухий кут, рецензії на них друкували не надто прихильні, а Квітка будь-яку критику сприймав як особисту образу й ворожий виступ. Відчуття безвиході, ймовірно, поєдналось із впливом молодого покоління харків'ян, про яке я вже згадував. «Індича розмова» виявилася справжньою мовою, а якщо хочемо довести, що нею можна розчулити до сліз, потрібно зобразити єдине середовище, де українською досі говорять, тобто середовище селянське. Ось у цьому Квітка нарешті став першим.

Та невже раніше ми не мали хоч поганенької, але прози? Художньої прози таки не мали. Чому так сталося — розповідати довго, а якщо говорити коротко й дуже спрощено, її поява спочатку завадив релігійний характер нашої барокової культури, а потім — витіснення української мови з літературного поля у XVIII столітті.

Так чи так, а зразками для Квітки могли стати лише два україномовні твори — коротенький «Отрывок из истории некоторого малороссиянина», надрукований у «Грамматике малороссийского наречия» (1818) Олексія Павловського, і трохи довший «Мыкола Коваль» (1832) Миколи Венгера — антипольська агітка, видана одразу після придушення повстання 1830—1831 років. Малувато, звісно, хоча інтонація невимушеної розмови з читачем явно споріднює Квітчині повісті з невибагливими попередниками.

Були й російськомовні твори, присвячені Україні, причому написані не лише українцями. Квітка передусім звернув увагу не так на Ореста Сомова чи Миколу Гоголя, як на Михайла Погодіна, чия повість «Петрусь» (1832) — не що інше, як римейк «Наталки Полтавки». Репліки героїв Погодін відтворив досить пристойною, як для російського автора, українською мовою. Колись Котляревський подивився в театрі п'єсу Олександра Шаховського «Козак-стихотворец», обурился й написав «Наталку». Тепер Квітка прочитав «Петруся», не те щоб обурился, але побачив, що *ось це* треба робити інакше. Потрібен погляд зсередини, а не ззовні: погляд співвітчизника, а не заїжджого етнографа.

Як Котляревський в «Енеїді», звернувшись до умовної бурлескної форми, створив образ єдиної позастанової нації, так і Квітка в повісті «Маруся» (1834) створив єдиний стилістичний простір, у якому існують і він, освічений дворянин, і неписьменні селяни. Недарма 1833 року Квітка надрукував на пробу уривок із «Марусі», де немає ні людей, ні подій, лише опис українського ранку, тобто стиль у чистому вигляді.

«...Чи довга ніч у нас на клечальній неділі? — Вечірня зоря ще не погасне, а світова вже й заньмається; блисне Віз, та вже докотившись до сход сонця. От і тепер: тільки що зірочки засяли у Бога милосердного на небесах, тільки що розсвітились, та й то не зовсім ясно, а неначе скрізь серпанок, — соловейко стих, вітерець заснув, і гілочки по садкам, дримаючи, ледве-ледве колишуться...»

Це перша спроба нейтрального стилю в новій українській прозі, наскільки нейтральною може бути сентиментальна оповідь із нескінченними пестливо-зменшувальними суфіксами (чуттєвість і описовість стануть таким самим прокляттям пізнішої літератури, як епігонська котляревщина у 1820-х). Квітка... ні, вже Грицько Основ'яненко — цей псевдонім з'явився саме на сторінках альманаху «Утренняя звезда»... нагадав, що в нас є такий потужний засіб створення серйозного або й піднесеного стилю, як церковнослов'янська лексика. Серйозно він використовує її в сентиментальних повістях, іронічно — у «Конотопській відьмі» (іронія в тому, що писар Пістряк уживає слова помилково: кілька прикладів подані в коментарях до цього видання). А разом із церковнослов'янізмами до повістей увійшли й елементи таких жанрів, як проповідь та житіє.

Дуже просто уявити пана Основ'яненка, який читає селянам мораль, ілюструючи її конкретними історіями — чутливими («Маруся»), кумедними («Підбрехач») або кумедно-жахливими («Мертвецький великдень», «Конотопська відьма»). Не дивно, що зрештою він навіть видав книжку проповідей, не прикрашених вигаданими сюжетами («Листи до любезних земляків», 1839). Жанрові моделі цілком упізнавані. Маруся, наприклад, змалку не грається з іншими дітьми, засуджує веселощі, береже цноту й помирає невинною. Це, звісно, біографія святої, і головна несподіванка для читачів у поєднанні життійної схеми, описів селянського побуту й сентиментальної фабули, де трагічна загибель героїні була не те щоб неминуча, але дуже ймовірна.

Пізніші критики, особливо радянські, шукали в «Марусі» бодай якийсь реалізм. Його там, певна річ, немає: це суто жанрово-стильовий експеримент, цінність якого передусім (або й винятково) історична. Основ'яненко нарешті вивів нашу літературу з хащ котляревщини, а далі можна було вже робити що завгодно, в усьому діапазоні нових можливостей. Селяни, до речі, виявилися проникливішими за критиків: як із подивом завважив Борис Грінченко вже на початку ХХ століття, справжні Науми, Василі й Марусі вбачали в повісті не зображення реального життя, а *ідеал*, який до їхнього життя прямого стосунку не має¹.

У наступних творах Основ'яненко почасти (або й дуже великою мірою) повернувся до бурлескного стилю, ніколи не забуваючи ускладнювати текст на інших рівнях.

Дякувати Котляревському — без іронії кажу, «спасибі діду за “Енеїду”», — нова українська література вже з кінця ХVIII століття працювала з сюжетами й текстами західноєвропейських

літератур. (Вона робила це й раніше, до Сковороди включно, але, як я вже казав, майже весь бароковий спадок лишився невідомим добі романтизму й безпосередньо на неї не вплинув.) Візьмімо Гоголя: у «Страшної мести», «Тарасе Бульбе» чи «Вие» смішного не так багато, а перенесення європейських сюжетів на український ґрунт є; у цих повістях упізнаються відповідно Людвіг Тік, Проспер Меріме й Роберт Сауті, звісно, дуже трансформовані й поєднані з місцевим матеріалом. Цим шляхом пішов і Квітка: бажаний ефект у нього виникає, коли крізь своє (етнографію і фольклор) просвічує чуже. Чуже, але освоєне.

«Салдацький патрет» — випадок досить простий: ось «антична побрехенька», а ось вона «по-нашому розказана» (навіщо розказана — до того ще повернемося).

Складніше й неочевидніше: «От тобі і скарб». Фольклорних оповідей про пошук скарбів багато в російськомовній прозі українського романтизму, але тут вони поєднані з описами пекла, на які, за припущенням Дмитра Чижевського, вплинуло вчення шведського містика XVIII століття Емануеля Сведенборга². Зверніть увагу, що своє пекло Основ'яненко протиставляє підземному царству Котляревського: ось як *це* робитиму я.

І найцікавіше: «Перекотиполе». Мотив «природне явище свідчить проти вбивці» досить поширений в українському фольклорі, і вочевидь Квітка його знав³. Однак вірець у нього все-таки літературний — балада Фрідріха Шіллера «Івікові журавлі» (1797). На давньогрецького поета Івіка напали розбійники; той, помираючи, закликав журавлів стати його месниками; невдовзі побачивши птахів, убивці виказали себе. Для Квіткиного оповідання важливий не так сюжет, як контекст, і це контекст російської літератури. У 1813 році німецьку баладу переклав Жуковський, а ще через два роки новий варіант зробив менш відомий поет Павло Катенін, який переніс дію в Росію і замість поета жертвою злої людини зробив хазяїна заїзду. Літературна полеміка Жуковського й Катеніна — гучна тогочасна подія, і Квітка про неї, певне, знав.

І в Катеніна, і в Основ'яненка за всієї відмінності творів одна мета — показати, як європейське, античне й німецько-романтичне можна зробити своїм, тутешнім, народним. Мораль «Бог усе бачить!», хоч яка істотна для українського прозаїка (за Катеніна не поручуся), насправді відходить на другий план: мовні, стильові, жанрові завдання — найважливіші. Основ'яненку, звісно, було набагато складніше, ніж Катеніну: йому щоразу доводилося робити все майже з нуля, бо бракувало зразків і попередників.

Відсилки до інших текстів в Основ'яненка завжди функціональні, це не гра заради гри. «Салдацький патрет» не просто переносить історію давньогрецького художника Апеллеса (див. коментар до повісті) у простір слобожанського ярмарку. В альманасі «Утрення звезда» цій повісті й уривку з «Марусі» передувала «Супліка до пана іздателя», де автор розтлумачував, що й до чого. Самовпевнений Терешко — це російські критики, які «з нас кепкують і говорять, та й пишуть, буцімто з наших ніхто не втне, щоб було — як вони кажуть — і звичайне, і ніжненьке, і розумне, і полезне...» *Швець! знай своє шевство, а у кравецтво не мішайся!* Москалі! не знаєтеся на нашій культурі, то краще мовчіть! — ось про що насправді повість: до читача вона повертається то етнографічним, то полемічним боком.

І в тій-таки супліці боязливий Квітка несміло, але намагався ствердити самодостатність нашої літератури: «Хіба ж тільки й світа, що у вікні?.. Не усе ж для москалів: може б, треба і для нас що-небудь, щоб і ми... знаєте, не усе... а так... дещо... потроху...» І тільки 1841 року в приватному листі до російського видавця він сказав прямо: «Важко переконати десятки мільйонів людей, які своєю мовою говорять, співають, пишуть, читають із насолодою, важко людям, що не знають цієї мови, переконати їх, що вони не мають її».

Ось ми. Ось мова. Ось література. Працюймо.

Парадокс Квітки-Основ'яненка в тому, що він, творячи нову українську словесність, так і не вийшов з-під імперського впливу, з російських контекстів. Протягом десятиліть подвійна лояльність буде майже обов'язковою, безальтернативною для українських культурних діячів. Ми знаємо, чим закінчувалися спроби повністю відкинути імперське: у найкращому разі — засланням і забороною друкуватися. А Квітка цілком комфортно поєднував вірність батьківщині та державі. Він стверджував, що «Марусю» годі перекласти російською, — і робив автопереклади для петербурзьких журналів. Він нагадував, що світло не лише в російському віконці, — і вставляв у твори шпички проти тогочасних російських журналістів, для потіхи російських читачів. Запобігав ласки столичних рецензентів — і лаяв у листах «бузовірових москалів».

Роблячи дуже новаторські для української літератури речі, Квітка залишався людиною не просто консервативною, а — не побоюся цього слова — реакційною. «Маруся» вчить того, що неписьменним бути краще, ніж письменним; «Сватання на Гончарівці» — що кріпакові краще, ніж вільному; «Листи до любезних земляків» — що Начальство завжди краще знає і без його дозволу навіть не смійте нічого робити. І, звісно, не піддавайтеся згубним впливам розтлінного Заходу. На щастя, справжня, глибинна, сільська Малоросія нічого не знає про якісь там просвітництво й революції; вона лишається вірною Богові й Цареві.

Російськомовний нарис «Головатий» дуже послідовно (і, як зазвичай у Квітки, приховано) зображує стратегію, яка щонайменше до 1840-х років залишалася для українців основною: ми всіляко доводимо вірність імперії і, користуючись нагодою, робимо в цих, хай яких вузьких, рамках те, що потрібно для нашої спільноти.

На це навіювання ледь не піддався навіть Шевченко, який написав у посланні «До Основ'яненка» (1839): «Наш завзятий Головатий / Не вмре, не загине...» Це була спокуса: залишайся петербурзьким художником, скаржся у віршах, що навколо Московщина, «кругом чужі люде», лий сльози над малоросійською минувшиною — і не вбачай у цьому жодних суперечностей.

Однак Шевченко відкинув спокусу і став тим, ким Квітка не міг стати і жажнувся б навіть натяку на таку можливість.

Та це вже зовсім інша історія.

Михайло Назаренко

¹ Грінченко, Борис. Перед широким світом. — К., 1907. — С. 71—72.

² Чижевський, Дмитро. Філософські твори: У 4 т. — К. : Смолоскип, 2005. — Т. 3. — С. 242—244 (переклад німецькомовної статті «Сведенборг у слов'ян», 1956).

[3](#) Див., наприклад, казку, яка має таку саму назву: «Перекотиполе» (Народные южнорусские сказки. Издал И. Рудченко. — К., 1869. — Вып. 1. — С. 207—209). Утім, може бути, що насправді це — не власне фольклорний твір, а довільний переказ Основ'яненкового оповідання, яке пішло в народ.

САЛДАЦЬКИЙ ПАТРЕТ

ЛАТИНСЬКА ПОБРЕХЕНЬКА, ПО-НАШОМУ РОЗКАЗАНА

Був собі колись-то якийсь-то маляр... ось на умі мотається, як його звали, та не згадаю... Ну, дарма; маляр та й маляр. І що то був за скусний! — Там морока його зна, як то гарно мальовав! — Чи ви, братіки, що читаєте або слухаєте сюю книжку, думаєте, що він так мальовав собі просто, абияк, що тільки розміша краску: чи червону, чи бурякову, чи жовту, та так просто й маже чи стіл, чи скриню? Е, ні; тривайте лишень! — таки що вздрить, так з нього патрет і вчеше; хоч би тобі відро або свиня, таки живісінько воно й є; тільки посвистиш, та й годі! А ще, було, як намалює що-небудь та підпише — бо й письменний був собі, — що се не кавун, а слива, так-таки точнісінька слива. Раз... о! сміху було! — Хлопці аж кишки порвали від реготу: змальовав він таки нашого отця Микити кобилу, та як же живо вчистив, так навдивовижу! — Ну, намальовавши, та й каже нам: «Тепер, хлопці, дивіться, що за кумедія буде». А ми кажемо: «А ну, ну, що там буде?» — А він каже: «А йдіть лишень за мною та й несіть патрет попової кобили». — От ми, узявши, та й пішли, та по його наущенію і постановили біля панотцевого двора; підперли її гарненько; таки точнісінько як кобила стоїть, і на одно око сліпа, і хвіст вирваний, і ребра їй повилазили, та ще й голову понурила, мов пасеться. От як постановили її, а самі, узявши, та й поприсідали попід плотом, у бур'янах, та й ждемо батюшку, а самі тулимося якомога, щоб не реготатися. Аж ось, зирк! іде наш отець Микита; та ще, мабуте, було і у головці; іде та собі під ніс *всемирну* мугиче; а далі і вздрів кобилу та й каже: «Що за ледащо мій Охрім! — (а його батрака та звали Охрімом) — кобила, — каже, — зійшла против ночі з двора, а він і байдуже; коли б то мені її піймати!» — А далі зняв з себе пояс,

зав'язав петлю та й став до неї підкрадатись, та знай цмока та приговорює: «Тпрусьо, ряба, тпрусьо!» — а далі як підійшов близенько, як закине їй на шию пояс, як крикне: «Тпррру!», як потягне до себе, а кобила як впаде, а ми так і зареготались та навтікача! А отець Микита і зоставсь; стоїть як укопаний, і руки і ноги одубіли, і ні з місця; а кобила перед ним лежить догори ногами; і підпірки не вдержали, як потягнув її до себе, щоб не втекла. Та вже опісля розказовав, що й довго б стояв, та попадя побачила та й не знала, що з ним і робити: і віддувала, і водою бризкала, та на превелику силу з місця звела і увела у хату; так, — каже, — цілісіньку ніч трясця його била, а кобила усе в вічі лізла, аж поки шалхвеї напився.

Так ось такий-то був скусний маляр... те, те, те! тепер згадав: його звали Кузьмою, а по батюшці Трохимович. Як тепер його бачу: у синій юпці, тяжинівих широких штанях, каламайковим поясом пузо підперезане, а зверх китаєва черкеска; на шиї, поверх білого коміра, бумажний красний платок пов'язаний, шкапові чоботи добрі, з підковами; волосся чорне, під чуб підстрижене, а уси собі риженькі, та густі, та довгі; не часто голивсь, так борода усеґда, як щітка; горілки не вживав так, щоб через край, а як з приятелями у кунпанії, так не проливав; добре, було, на криласі співа і гласи знав, часто об нього спотикавсь і пан Ахвтанасій, от таки наш дяк; тільки вже ту прокляту кабаку так вживав, що не то що! Хліба святого не їстиме, а без тії погані і дихати не може; був собі пузатий добре, а родом — коли чували — з Борисівки, Курської губернії; а у тій слободі щоналуччі богомази, іконописці й усякіі малярі, так і він-то відтіля родом був: а в нас у селі зеленив нову дзвіницю. І таки нігде правди діти: що вже ніхто лучче не намалює, ні розмалює, як богомаз з Борисівки; вже не жалко і грошей! Як же москаль озьметься за сеє діло, ну тільки почухайся та й відійди. Торгується і требує багацько: дай йому і кошту, і грошей, скільки забажа, а як удереть! — Гай, гай! Йому кажеш — блакитна, а він товче: синя-ста. Йому кажеш — не годиться; а він чухається та каже: «Нічаво-ста; для хахлов і такой бог бряде». — Тфу! на їх голову!

Так про сього-то Кузьму Трохимовича прочув якийсь-то пан, що дуже кохавсь ув огородах; так, бач, біда: горобці щоліто повикльовують усе, що він ні понасіва. — Так він-то позвав Кузьму Трохимовича та й поєднав його, щоб списав йому салдата, та щоб такий, як живий був, щоб і горобці боялися; а буде яка хвальш, прикину, — каже, — тобі. — От і сторжились за десять рублів грошей і восьмуху горілки. Отже ж то і змальовав він салдата, та ще як? Що я ж кажу, що й живий не буде такий бридкий, як то був намальований: пикатий, мордатий, та ще з здоровенними усами, що не тільки горобцеві, та й чоловікові страшний. Мундер на ньому лепський, гудзиками позащипований, що аж сяє. А оружж́о? так погибель його зна, як то живо списав! — От так, бачиться, і стрельне, що і приступитись страшно! — А як задивишся на нього, так, бачиться, вже і ворущиться, і усом морга, і очима поводить, і руками дьорга, і ногами дрига́, таки так і думаєш: от побіжить... от битиметь! — Так-то скусно був намальований!

Ну! Змальовавши, Кузьма Трохимович і дума: «Може, не вгожу панові; тогді пропали і гроші, і робота. Повезу куди на ярмарок та й поставлю на базарі і буду слухати, що будуть люде казати? — Коли будуть його жахатись і лякатись, тогді певно бери, Кузьмо, гроші; коли ж огудють, то ще підправлятиму, аж поки до кінця доведу».

Зібравсь наш Кузьма Трохимович та й повіз свого салдата — коли хто зна — аж в Липці. От у саму глуху північ, як ще усі і ярмаркові біля возів, і хазяйство по хатам спали, і по шинкам народ порозходився, і світло погасили, він і поставив той патрет на самій ярманці і попідпирав ще лучче, чим попівську кобилу, щоб ні вітер не звалив і щоб який п'яний, як поточиться; або свиня, звичайно ходючи по базару, як прийде чухатись до нього, то щоб не звалили; а сам за тим патретом нап'яв яточку та й сів, щоб прислухатись, що буде народ казати про його салдата; та тут же наклав на палітру красок, що коли, — каже, — що не так, то я й підмалюю. — Упоравшись зо всім, присів, понури́в голову та й задрімав собі трохи, поки ще до діла.

Аж ось стало і на́ світ заматься. Іще не попритухали усі зірочки, а вже наш Кузьма Трохимович і скочив; понюхав кабаки, прочхавсь,

протер очі полою, бо вже тут пак ніколи було по воду іти, щоб вмитись; підперезавсь знову і пояс притягнув лепсько, насунув шапку по самий ніс та й рукавички достав, бо, знаєте, — було об перших п'ятінка́х, так вже зорі холодні були, — і сів у своїй ятці, щоб прислухатись.

Перш усього блиснуло світло у кабаці... Гай, гай! Вже і в Липцях завелися кабаки, неначе — нехай Бог милує! — у Рассєї. — Відкіля ж то се узялось! — Общество нас так прикрутило, щоб, бач, відкупщик за нас, хто не здужа, зносив гроші у подушне; так узявсь не з спра[в]жніх відкупщиків, а — таки нічого гріха таїти! — знайшовсь із наших хрещених людей, що уступив у їх віру та, як той Юда, узявсь держать і Липці, і другії слободи на московський лад; і вже в них не шинок зоветься, а кабак, і там вже уся московська натура, там усе москаль наго́ло, як у Туреччині турки; та усе народ проворний: ні доїсть, ні доспить, усе об тім тільки і дума, щоб заробить копійку. Така вже їх московська поведенція! А як тільки нашого братчика, хоч би і у кабаці, обдурюють, так ну, ну, ну! Отсе коли прийшов з посудиною, щоб купити до хазяйства на скільки треба горілки, та хоч трохи заслухайся або задивись, то й не дольє повної міри, та мерщій і всипа у твою посудину, і вже хоч спорь, хоч лайся, а він тебе випроводить геть. Коли ж тут хочеш випити, то буцімто й добрий: за гривню зачеркне із діжки таки повнісіньку; тут станеш уси розглажовати, та втираєшся, та поцмокаєш хорошенько і збираєшся, як то гарненько натоцака вип'єш, та тільки що руку підняв і ще і до рота не доніс — як, урагова його мати зна, де те москальча у гаспида озьметься, таки неначе як той, що... Дух Свят при нашій хаті! — підбіжить, підтовкне... Плюсь! більш половина чарки назад у діжку! — Лихо та й годі! — П'єш мерщій, бо розливальщик ще стане і чарку віднімати. Випив... так що ж бо?.. Як там кажуть: по бороді потекло, а у рот не попало; а вже й не кажи, що по животу пішло; нічого було гаразд і проковтнуть. От така-то їх московська віра, щоб зо всякого зідрати; так куди їм і спати довго? Та таки тут спить, а тут дума: як би то і де б то поживитись.

Так-от, як засвітили у кабаці, то й вислали надвір підто́вкачку, чи не вздрить кого на вулиці, щоб заманити у кабак. Вибігло чортя і

озирається... Подивіться на нього: на що то воно похожо? — Що б то йому голову гарненько під чубчик підстригти, як і в людей? а то патлатий, патлатий! Спереди аж у вічі йому волосся лізе, уха закриває, по потилиці шльопається; аж, сердека, усе знай головою потряхує, щоб тії патли не мотались. І сорочка на ньому не як у людей; замість білої, як закон повеліва, вона в нього або червона, або синя; та без коміра, а з гапликом, та на плечі і зацібне: так що хто зроду уперше москаля побаче, то й не вгада, що то воно й є.

От такий-то став біля кабацьких дверей, поглядав, поглядав — і вздрів, що стоїть салдат на калавурі з оружжом, та й став гукати на нього: «Служба! — каже, — пайди-ка сюда! Стань тутечка здеся, штоб пад час буде драка, так не дай нас ув абеду; а порція ад нас буде». Стоїть салдат, не ворухиться! Москальча крикнуло удруге, кричить і утретє — салдат ні з місця! Далі москальча злякалось, щоб він не розсердивсь та не дав би йому щипки, покинув його, та мерщій у кабак, та й зачинивсь. — Кузьма Трохимович чув сеє все, усміхнувсь, моргнув усом та й подумав собі: побачимо, що то дальш буде; ще невелика штука москаля одурить!

Затим виткнулось і сонечко. Тут стали рушати й наші, що з борошном понаїзжали то з Деркачів, то з Вільшаної, та були аж і з Коломака. Що то, батечку, із яких-то місць на той ярманок не понавозили усякого хліба! Таки видимо-невидимо їх тут стояло! Коли сказать, що підвід двадцять їх тут було, то, ей же то Богу моєму! більш. Хмара хмарою. Тут і жито, і овес, і ячмінь, і пшениця, і гречка, і усе, усе було. Знаєте, прийшло урем'я подушне зносить, так усякому гроші треба. Наш братчик не бабак; він жде пори. Слава тобі Господи! він — нехай Бог боронить — не москаль, щоб йому, покинувши жінку, діточок і худобоньку, та за тією бідною копійчиною шляться по усім усяодам, швандяти аж на край світа та кровавим потом її заробляти. — Та чого тут і вередовать? коли вродив Бог хліба та дав його зібрати, то й дожидай, поки прийде нужда, що як десяцькі у волость потягнуть за подушне і за обществённое, а тут жінка забажа льону, щоб на сорочки прясти, та нового очіпка, та дочкам плахит або свит, та і усяка напасть постигне, що притьмом треба грошей; тогді вже нігде дітись: вези хоч

верстов за двадцять, та чи стала ціна, чи не стала, а ти першого торгу не кидайся; за що продав, аби б довго не стояти, та й уривай додому, та й розщитуй собі, щоб і сюди, і туди стало; а як удоволив усіх, от тогді вже справний козак! Лежи собі на печі, у просі, поки до нової нужди. Тогді ж будемо й думати, де що узяти.

Так оттакі-то там були, і їх вже і сон не брав. Сонечко зійшло, вони й посхоплювались, щоб — знаєте — купця не втерять. Ото гарненько повстававши, помолились до церков Богу та й послали одного з табору по́ воду, бо вже пора була і каші варити. Потяг Охрім з двома боклагами до криниці, аж геть під гору, та іде вулицею... Луп очима! стоїть салдат... Охрім був собі парень звичайненький, зняв шапку, поклонивсь та й каже: «Добридень, господа служавий!..» А салдат мовчить... От Охрім і пішов своєю дорогою, а Кузьма Трохимович і всміхнувсь; та й подумав: одурив і своїх! щото дальш буде? — Ну! набравши Охрім води та вертаючись до табору, дума: отже ж тут є постой! А що, як спитаю, чи не треба їм, бува, коням овса або якого борошна? Та як порівнявсь против салдацького патрета, та й каже: «Господа москаль! А скажіть, будьте ласкові, вашому камандерству, коли треба вівса або якого борошна, то нехай прийдуть ось до табору та спитають Охріма Супоню; а в мене овесець важненький, дешево віддам, і міра людська: вісім з верхом і тричі по боку вдарити. Пужалуста ж, не забудьте; а могорич наш буде. А на почин нате лишень, понюхаймо кабаки». Сеє кажучи, достав з халяви ріжок, постукав об каблук і витрусив на долоню; сам понюхав, покректав, підніс салдату та ще й приговорює: «Кабака гарна, терла жінка Ганна; стара мати вчила її мняти; дочки розтирала, у ріжки насипала. Ось подозвольте лишень!» — Салдат нічирк! і усом не моргне. Неборак Охрім узяв собі на розум: «Цур йому! — каже собі на думці, — щоб ще по пиці не дав, бо він на те салдат...» — піднявши боклаги, та мерщій до табору, не оглядаючись... А Кузьма Трохимович, сеє чувши, та ких, ких, ких, ких! та аж за боки брався, регочучи.

Поки ж сеє діялось, піднялися на місто іти бублейниці, палянишниці і ті, що кухликами пшоно, а ложка́ми олію продають. За ними підтупцем поспішали з пиріжками, з печеним м'ясом, з вареними

хляками, горохв'яниками і усякими ласощами, чого тільки душа забажа на снідання. А танок вела Явдоха Колупайчиха: молодиця гарна, не узяв її кат. Чорнява, мордата, трошки кирпатенька та й рум'яна, як рожа; та таки й одягна: очіпок, хоч він собі і зовсім витертій, самі нитки, а був колись парчевий; кожух білих смушків під тяжиною і бабаком обложений, тільки що скрізь на ньому дірки, і попід руками, і на боках, так що видна була і уся одежа, і таки не проста, а міщанська, бо вона узята була у Липці аж із самісінького Харкова, і не простого, а міщанського роду: шушун набойчатий, спідниця каламайка́ва, тільки що не можна було угадати, якого воно є цвіту, бо дуже замазано олією; вона-бо пекла і бублики, і сластьоне, а коло сього діла не можна чисто ходити: зараз випачкаєшся, як той чорт, що до відьми через трубу лазить.

От молодиці і кричать Явдосі: «Ану, паньматко! вибирай місце на щасливу продажу. Ти в нас голова; де ти сядеш, то і ми біля тебе». Явдоха і узяла з чужої коробки паляницю, стала на сход сонця, тричі перехрестилась та й покотила паляницю навпаки сонця. Котилась тая паляниця, котилась та й не зопинилась нігде, а прямисінько плюснула біля салдацького патрета. — «Ох, мені лихо! — сказала Явдоха, піднявши тую паляницю, та мерщій пхнула її меж свій товар, — як таки біля москаля сідати? Він нам такого лиха наробить, що не то що! Ув одної щипне, у другої хватне, та тут таке буде, що й коробок не позбираємо...» — «Вибирай же друге місце, — гукнули молодиці, — може, й нестак щасливе буде, та усе-таки лучч, чим дати москалю орудовати над нашим крамом».

Перевела Явдоха свій цех через дорогу; поворожила вп'ять другою, теж чужою булкою, і меж свої положила; а де паляниця впала, там сама з своїм товаром сіла, а молодиць розсадила, де якій як по черзі припало, а чергу зробила сама ж таки Явдоха: які були побагатші, так до себе ближче, а бідну на товар, так на самий хвіст, у куток, де й школяр, що з малими грішми купує самий дешевий товар, її не знайде; та за чергу кожен базар і лупить з них, що зможе. — О! та баба ж козир була! — Одно вже те, що харківська родом, а цокотуха та й цокотуха! Узялася над усіми перекупками отамановати і від десятицьких, від

голови та й від самого писаря оборонять; тільки щоб усі перекупки її слухали і що скаже, щоб сполняли, і чого потребує, щоб поставляли. Та нехай би і не послухав її хто? Так зараз і нашлеть: або свиня бублики похвата, або собака олію вип'є, або п'яний поточиться та коробку переверне, а вже даром не пройде.

Тільки що молодиці любенько посідали і кожна з своїм крамом розташовалась, аж... Тю! Москаля нечистий і вродив з стовпцями біля них. Як же напустються на нього перекупки! «Зачим тут став? Піді собі геть; стань деінше, не мішай православний товар продавати, а сам іди хоч до чортів, опріч хліба святаго». От як затуркали, затуркали — бо звісно, як наші молодиці, скільки їх не буде, та як заговорють разом усі ув один голос, так нічого і не второпаєш, мов на лотоках вода шумить, аж у вухах лящить! — а москаль і байдуже, а знай собі кричить: «Гречишники гарячіі!» — Що тут на світі робити? От бачать молодиці, що непереливки, пристали до Явдохи: «Роби, що знаєш роби, а москаля збудь!»

Нічого Явдосі робити, узяла — та усе-таки не з своєї коробки — три в'язки бубликів і пішла до патрета, та й... далєбі що правда! — поклонилаь йому, мов живому, та й просить: «Ваше благородіє, господа салдатство! будьте ласкові, зведіть з нашого місця оттого навіженого, католицького, бусурменського москаля, що став біля бублейниць з стовпцями». Сеє кажучи, бачить, що салдат і не дивиться на неї, та й стала йому совати бублики у руку, та й приговорює: «Кете, озьміть, ваше благородіє! Пожалуйте; дома здасться». Салдат ні пари з уст! Як же роздивиться наша Явдоха, що се мана, що се не спра[в]жній салдат, а тільки його парсуна, — засоромилась, почервоніла, як рак, та швидше, не оглядаючись, від нього, та бублики у свою коробку, і сіла. Що вже не питали її молодиці, що їй там було від москаля, так мовчить та й мовчить і каже: «Адже збула москаля? чого ж вам більш?..» Бо москаль, справді, ще як побачив, що Явдоха пішла жалітись на нього, злякавсь та й щез з стовпцями своїми. А Кузьма Трохимович, дивившись на сеє, посміявсь собі нищечком та й каже: «От так наші, знай! Вже до нас, мов до живого, з поклонами ходють, неначе до засідателя».

А тим часом позіходилося народу вже чимало! Таки куди оком не глянеш, то усе люди, усе люди, як сарана у полі. І чого-то туди не понаносили або не понавозили? Таки такий ярманок, що неначе у Харкові об Пречистій: усякого товару, якого тільки подумаєш, усе є. Чи груш? Так і на возах груші, і в мішках груші, і купами груші: прийди, торгуй скільки тобі треба та з якої хоч купи і скільки хоч куштуй, ніхто тобі і не поборонить. А там м'осква з лаптями та з ликами; були в них і миски, ложки і тарілки розмальовані; були й решета, і ночовки, діжі, лопати, сівці, черевики, чоботи з підковами і німецькі, тільки гвіздочками попідбивувані. Тут суздальці з богами та з книжками завалящими; а побіля їх сластьонниця з грубкою: тільки спитай, на скільки тобі треба сластьоних, так живо підніме пелену та й зніме стару онучу, що нею горщик з тістом накритий, щоб, знаєте, тісто на холоді не простивало, і затим під пеленою у себе держить; от пальці послине, щоб тісто не приставало, то й вщипне тіста, та на сковороду ув олію, аж шкварчить! та зараз і пряжеть, і подає, а вже олією не скупиться, бо так з пальців і тече, тільки знай обсмоктує. Тут же біля неї продавалася терта кабака і тютюн у папушах; а там залізний товар: підкови, гвіздочки, сокири, підіски, ухналі — і усе, чого треба. А тут вже лавки з красним товаром для панів: струковатий перець на нитках, родзинки, хвиги, цибуля, усякі сливи, горіхи, мило, медянички, свічки, тараня, ще повесні з Дону навезена, і суха, і солонна; кав'яр, оселедці, яловичина, ніжки, шпильки, голки, гаплики і для нашого брата свинина. Дьоготь і в шерітвасах, і в мазницях, продавались і самі квачі; а побіля їх стояли бублики, буханці, горохв'яники, гречаники, носили у ночовочках печеню, шматками покраяну, на скільки тобі треба, на стільки й бери. А там купами капуста, буряки, морква огородня — а хатньої наші жінки не продають, держуть про нужду на нашу голову — цур їй! — Тут же був хрін, ріпа, гартохлі — що вже швидко хліб святий з світа Божого зженуть. А тут з Водолаги горшки, кахлі, миски, покришки, глечики, кухлики... та я ж кажу: нема того на світі, чого не було на тому ярмарку, і якби грошей до сина, то накупив би усього та й їв би цілісінський год! А що ще обідья, коліс, війя, двійла, люшні! Були й свити простого уразівського і мильного сукна; були кожухи, усякі

пояси, шапки і козацькі, і каплоухі. Був і дівчачий товар: стрічки, скіндячки, серги, байові юпки, плахти, шиті рукава і хустки. Жіноцькі очіпки, серпанки, запаски, кораблики, рушники, і шиті, і з мережками, щітки, гребні, днища, веретена, сіль товчена, глина жовта, запанки голов'яні, персні, черевики... аж утомишся, розказуючи. Чого-то там не було!

А промеж такої пропасти товару що то народу було! Крий Мати Божа! — Ще троха чи не більш, ніж на Воскресеніє ув утрени, як Христа дочитуються, або на Іордані; так що й протóвпитись не можна. Той купує, той торгує, той бóжитья, той приціняється, той спорить, той товариство склика, той на жінку гука, ті лаються, ті ідуть могоричі запивати, жіноцтво щебече, усі разом розказують і ні одна не слуха, старці співають Лазаря, кобили ржуть, колеса скриплять, той возом їде та кричить: по́ глину, по́ глину! а назустріч йому викрикує: по́ горшки, по́ горшки! діти, погубивши матерів, пищать, там скавучить собака, там придушили поросю, вищить на весь базар, а свиня, хрюкаючи, пробирається промеж народом; там перекупки хватають за поли парубків та школярів: «Ходи сюди, дядюшка! — кричать, — возьми в мене, паниченьку! От бублики гаряченькі, з мачком... От паляниця легесенька, тільки що з печі...» — та-та-та-та, та й не розбереш, що вони там і кричать, бо усюди гомонять, стукотять, кричать... точнісінько, як у млині, як на всі меле і товче! — А там, чути, скрипка гра з цимбалами: Матвій Шпонь та продав сіль, розщитавсь і грошики вчистив, та й найняв троїсту і водиться з нею по ярманці. Вже й шапки катма, десь кинув її на когось та й відбіг. Іде й співає, а де калюжа, тут і вдарить тропака. Забризкався, захлюстався... Еге! та не мішай йому! Він гуля! — Ув одній руці пляшка, а у другій чарка; кого не зостріне: «Пий, сучий сине, дядюшка любезний! Пий; Матвій Шпонь гуля; пий у його голову, щоб ти подавивсь. Будь здоров на многії літа!» Вип'є і поштує його; коли той не схоче, так додолу горілку вильє, а його лає, лає та й стане другого поштувати; отсе ж ще не зовсім допив з пляшки, зараз пляшку об землю і гука: «Шинкарю! подавай Шпоню знова. Музика, грай!» — та й пішов дальш. Іде, побачив дігтярів. Шубовсть у шерітвас з чоботами зовсім і кричить: «Дігтярю! не журишь; Шпонь

відвіча грошами». Та й викине йому з кишені повнісіньку жменю грошей, а сам знову кричить: «Не абедно? Не мішай же. Музика, грай!» Та й стане хлюпаться у дьогтеві, як мала дитина у калюжі. Що то, як чоловік у щасті та у радості? Чого то він не видума? Нічого не жалує і ні об чім не жалкує.

А там, чути, ведмідь реве і танцює, а циган викрикує: «Ану, Гаврилку, як старії баби п'яні валяються...» Циганка ворожить та приговорює: «І щасливий, уродливий; чорнява молодиця за тобою вбивається; положи ж п'ятачка на рученьку, усю правду скажу...» Циганчата танцюють халяндри та кричать не своїм голосом, мов з них чорт лика дере. Старий циган туди ж з своєю шкапою. Знай божиться і жінкою, і дітьми та проклина свою душу, і батька, і матір, а усе затим, щоб стару, сліпу, сапату й з вибитою ногою кобилу продати замість молоді, здорової. Та як обступлять нашого брата циганське навожденіє, так не знаєш, що й робить. Як напустять мару, так і сам бачиш, що шкапа трьох денежок не стоїть, та тільки дивишся; та лупаєш очима і не знаєш, куди від них дітись. Той божиться, другий суне тобі у руку обротъ з шкапою, третій тягне з твоєї кишені хустку, де гаманець з грошами зав'язаний, а сей вже і здачі дає, та усі гуртом волочуть тебе під ятку могоричі запивати. Так що, я ж кажу: поки схаменешся, дивись: хотів своє ледащо продати, а прокляті цигане усунули тобі у руку таку патику, що й скіпками гидко узяти; та за таку ціну віддали, що можна б, бува, і вола купити; та ще ж за мої гроші і горілку купували і пили; а далі, замість дяки, у вічі насміялись: «Шкапа твоя, кажуть, трохи, чоловіче, недобача; так купи їй окуляри та й почепи на вічі, як паничі у городі носють, то ще потягне...»

От таке-то там було, що й розказати усього не можна. І усякий народ, хто там не був, що йде біля того салдацького патрета, усяк шапку зніме та й скаже або добридень, або: здрастуйте, господа служба! — А служба нічирк; стоїть собі гарненько, і пальцем не кивне, і очима не поведе, і усом не моргне. Таки ніхто-ніхто не вгадав, що то намальований. А Кузьма Трохимович, сидючи у своїй ятці, бачив сее все та й дума: добре наше діло; побачимо, що дальш буде.

Аж ось де узявся салдат, та вже спра[в]жній салдат і живісінький, от як ми з вами. Ходить він по базару, визира-визира... і вже один рушничок у молодички з купи і вчистив і у кишеню запаковав; стягнув у чугуївської перекупки бумажну хустку, таку, що гривень шість стоїть; відрізав з воза і вінок цибулі і зараз за пів ціни й продав, та усе так хитро та мудро зробив, що ні жоден хазяїн і незчувсь. Далі прийшов, де груші продають, бачить, що при возах самі хлопці, та й ті роти пороззявляли і дивлються на ведмедів. Він таки й положив руку на мішок, ніхто не баче; потягнув його до себе, ніхто не баче; положив гарненько на плече, ніхто не баче... та, не озираючись, і чкурнув куди йому треба! Аж ось кинулось хазяйство, бачуть, що москаль безспрося узяв повнісінький мішок груш та й преть його, мов своє, разом гукнули на нього та й побігли за ним у догоню. — Не хитрий же й москаль! Чим би навтікача, а він іде собі любенько, мішок з грушами несе та й мугиче собі під ніс пісеньку; а тут його за мішок — сіп! — «Нащо ти груші узяв? сякий-такий сину!» — питаються його ув один голос. Стоїть сердека, очі вивалив, мов баран, далі озирнувсь та й каже: «Нешта то ваші груші-ста?» — «Адже ж не ч'ї, як наші». — А він як крикне на них: «Ах ви хахли безмозглиї!.. (а зараз лаятись; що б то перше розпитати, та тогді б вже і лаявсь, скільки хотів). А зачим ви, — каже, — мені тагда не сказали, как я з воза мішок узяв?» — та до них з пенею: «Ви, — каже, — зіваєте по старанам, а я вот ніс, ніс, да вот как умарился, да амуницю патьор. Вот виш, мундер запачкал; давай сюда деньги на вичистку». — Наше хазяйство щоб то сюди-туди, так де ж! ні приступу, та ще й лає. А далі ухватив за комір, і тягне, і кричить: «Давай на вичистку та за проходку; я казьонний мундер патьор і сапаги таптал, давай та і только!» Наші ні відхристються, ні відмолються: «Цур тобі, кажуть, батечку! Зділай милость, господа служба! озьми собі і груші з мішком, тільки цур тобі! відчепись і пусти!» — Так де! Так реп'яхом і узявсь і каже: «Мине чужово не нада; не хачу ваших груш, а подай майо...» Що тут на світі робити? Іще таки подумали сяк-так, щоб вивернутись: хотіли іти до волосного правління, так москаль не тії співа: «Вон мая команда! — та й показує на салдацький патрет, — пайдьом ік ньому». Наші бачуть, що

непереливки, страшно! кинули йому п'ятиалтинного — так ні; веди до ятки, постав за проходку кварту водки. Нічого робити, поставили, аби б відчепивсь та не вів до салдата, що з оружжом стоїть. Як же опісля розслухали та роздивились і відгадали, що то салдат мальований, так аж об поли вдарили руками та — фіть, фіть! посвистали та й пішли до возів. А Кузьма Трохимович у своїй ятці сміявсь, сміявсь, що аж качається, а далі каже: ох! та й сів, зложивши руки, приглядатись, що ще буде за кумедія.

Уже було геть-геть. Ось і дівчата зібралися іти на ярманок, бо усе піджидали, щоб порідшало народу на місці; а то як у тісноті, так думали, що їх не так і розглянуть. Ось і тягнеться низка їх, та усе на підбор: одна від другої чорнявіша, одна від другої краща. Порозряжувані так, що Господи! Середу дня сонечко пригріло, так воно й тепленько: от вони і повихоплювались без свиток, в самих баєвих червоних юпках, що так як мак цвіте! Скіндячки на головах усе по-харківськи положені, коси у дрібушки позаплітовані і жовтими гвоздиками та барвінком позаквітчовані: у сорочок і рукава, і ляхівки повишивані та повимережувані; на шиях намиста у кожної разків по десять, коли ще не більш, аж голову гне! Золоті дукати та срібні хрести так і сяють, плахти картацькі, запаски і шовкові, і колісчасті, пояси каламайкаві; та усі як одна у червоних черевичках і у білих та у синіх панчішках. А за ділом же вони й вийшли? — А як же? — Витрішків купувати, та щоб чи не пожартують парубки з ними. Вже звісна дівчача натура, хоч у панстві, хоч у мужицтві.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ